

Shahid Bahonar
University of Kerman

Reflecting the Martial Ritual of Wrestling in Marriage in Persian Folk Tales Based on the Stories of Hossein Gholi Mosta'ān

Mohammad Shadrooymanesh¹ | Reza Gilaki²

1 Corresponding Author, Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Tehran, Iran. Email: shadrooy@khu.ac.ir

2 PhD Candidate in Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Tehran, Iran. Email: reza.gilaky@gmail.com

Article Info

ABSTRACT

Article type
Research Article

Article history:

Received 23 February 2024

Received in revised form 1

March 2024

Accepted 30 April 2024

Published online 24 June 2024

Keywords:

wrestling;
marriage;
epic literature;
folk literature;
Hossein Gholi
Mosta'ān

Purpose: Wrestling, an ancient Iranian sport, finds extensive representation in epic stories and poems. Heroes are consistently portrayed as skilled wrestlers, and hand-to-hand combat forms a central element of these narratives. Beyond its athletic significance, wrestling played a prominent role in the marriage ritual. Female Heroes, who possessed exceptional and sometimes superhuman attributes, deemed only those suitors worthy of marriage who could defeat them in a physical contest. With the decline of epic literature, this ancient practice gradually fell into oblivion. However, remnants of this tradition can still be observed in Persian folkloric narratives.

Method and Research: This article employs an analytical-descriptive approach. The research begins by examining several Persian folkloric tales wherein female Heroes set the condition of a wrestling match for marriage. Subsequently, the feuilleton (serial story) of Hossein Gholi Mosta'ān, who held considerable influence among the general public from 1300 to 1350 (1921-1971), is analyzed.

Findings and Conclusions: An examination of Persian folkloric narratives reveals that the stipulation of a wrestling match for marriage was prevalent among female Heroes. This theme is also alluded to in Mosta'ān's feuilleton's (serial story), where he recounts stories of female Heroes who vanquish their suitors in physical combat. The findings of this research indicate that the concept of wrestling in Persian folkloric narratives transcends the limited sphere of female Heroes and undergoes a semantic expansion.

Cite this article: Shadrooymanesh, M., Gilaki, R. (2024). Reflecting the martial ritual of wrestling in marriage in Persian folk tales based on the stories of Hossein Gholi Mosta'ān. *Journal of Iranian Studies*, 23 (45), 185-204. <http://doi.org/10.22103/JIS.2024.22990.2586>

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.
DOI: <http://doi.org/10.22103/JIS.2024.22990.2586>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Wrestling holds an ancient and distinguished place in Iranian culture, deeply embedded in epic poems where heroes showcased their prowess through feats of strength in face-to-face combat. This martial art served not only as a display of physical might but also played a significant role in hand-to-hand battles. Notably, in some cultural contexts, wrestling became intricately intertwined with marriage ceremonies. Warrior women, renowned for their superhuman qualities, would deem only those suitors worthy of marriage who could overcome them in combat. As epic storytelling gradually waned, this practice faded into obscurity, eventually becoming a forgotten narrative. However, traces of this tradition persist in the folk tales of Persian literature.

This paper employs an analytical-descriptive approach to explore Persian folk tales that highlight the practice of women warriors setting the condition of hand-to-hand combat for marriage. Furthermore, the footnotes of Hossein Gholi **Mosta'ān**, a figure who held considerable sway over the public between 1300 and 1350, inadvertently evoke elements of this forgotten narrative. The research findings indicate that within **Mosta'ān's** stories, wrestling transcends its initial association with a small community of women fighters and undergoes a semantic expansion.

Methodology

This research adopts an analytical-descriptive approach to investigate Persian folk tales that feature warrior women setting the condition of hand-to-hand combat for marriage. To this end, a collection of folk tales has been gathered from various sources and subjected to meticulous analysis.

Discussion

The analysis of the collected folk tales reveals several key insights. First, the portrayal of warrior women in these stories highlights their exceptional physical strength, courage, and independence. These women are depicted as skilled combatants capable of defeating men in wrestling matches, challenging traditional gender roles and expectations. Second, the practice of wrestling as a marriage condition reflects a cultural emphasis on strength and valor. In these societies, marriage was not merely a social union but also a testament to a man's ability to protect and provide for his family. By setting the condition of combat, warrior women asserted their agency and sought partners who possessed the qualities they deemed essential for a successful marriage.

The findings of this study demonstrate that the forgotten tradition of warrior women setting the condition of combat for marriage is preserved in Persian folk tales. This practice not only highlights the strength and independence of these women but also reflects the cultural significance of strength and valor in marriage. Furthermore, the analysis of Hossein Gholi Mosta'an's footnotes reveals a semantic expansion of the concept of wrestling, transcending its initial association with a small community of women fighters.

Conclusion

This study contributes to the understanding of the cultural significance of wrestling in Iran and the role of women warriors in Persian folk tales. It also sheds light on the semantic evolution of the concept of wrestling and its association with strength, courage, and marriage. Further research is needed to explore the broader implications of these findings and to investigate the presence of similar traditions in other cultures.

بازتاب آیین پهلوانی کشتی گرفتن در ازدواج در داستان‌های عامیانه فارسی

با تکیه بر داستان‌های حسین‌قلی مستعان

محمد شادروی منش^۱* | رضا گیلکی^۲

۱. نویسنده مسئول، استادیار زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. رایانامه:

shadrooy@khu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. رایانامه:

reza.gilaky@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	زمینه/هدف: کشتی، ورزش باستانی ایران، در داستان‌ها و منظومه‌های حماسی نمودهای فراوانی دارد. در داستان‌ها و منظومه‌های حماسی، پهلوانان همواره با مهارت و توان خود در کشتی شناخته می‌شوند و نبردهای تن‌به‌تن، از عناصر اصلی این داستان‌ها هستند. علاوه بر جنبه ورزشی، کشتی در آیین ازدواج نیز گاه نقشی مهم داشته است. زنان پهلوان که از ویژگی‌های ممتاز و گاه فرانسائی برخوردار بودند، تنها خواستگارهایی را شایسته ازدواج می‌دانستند که بتوانند در نبردی تن‌به‌تن، بر آن‌ها غلبه کنند. با کم‌رنگ شدن ادبیات حماسی، این آیین باستانی نیز به تدریج فراموش و حذف شد. با این حال، بازمانده این سنت را می‌توان در داستان‌های عامیانه ادب فارسی مشاهده کرد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۰۴ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۲/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۱۱ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۴/۰۴	روش/رویکرد: این مقاله به روش تحلیلی-توصیفی نگاشته شده است. برای انجام این پژوهش، ابتدا چند داستان عامیانه فارسی که در آن زنان پهلوان شرط نبرد تن‌به‌تن را برای ازدواج پیش کشیده‌اند، بررسی شده است. سپس، پاورقی‌های حسین‌قلی مستعان، که در سال‌های ۱۳۰۰ تا ۱۳۵۰ بیشترین نفوذ را در میان عامه مردم داشته است، مطالعه شده است.
کلیدواژه‌ها: کشتی، ازدواج، ادبیات حماسی، ادبیات عامه، حسین‌قلی مستعان	یافته‌ها/نتایج: بررسی داستان‌های عامیانه فارسی نشان می‌دهد که شرط نبرد تن‌به‌تن برای ازدواج در میان زنان پهلوان رواج داشته است. در پاورقی‌های حسین‌قلی مستعان نیز به این موضوع اشاره شده است. مستعان در پاورقی‌های خود، به داستان‌هایی از زنان پهلوان اشاره می‌کند که در نبردی تن‌به‌تن، خواستگاران خود را شکست داده‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که در داستان‌های عامیانه فارسی، کشتی از جامعه کوچک زنان پهلوان فراتر رفته و گسترش معنایی یافته است

استناد: نام خانوادگی، نام؛ نام خانوادگی، نام؛ و نام خانوادگی، نام (۱۴۰۳). عنوان مقاله. مجله مطالعات ایرانی، ۲۳ (۴۵)، ۲۰۴-۱۸۵.

<http://doi.org/10.22103/JIS.2024.22990.2586>

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

۱. مقدمه

از روزگاران باستان تا امروز ورزش کشتی در میان ایرانیان جایگاهی ویژه داشته است. ورزش کشتی که در تاریخ معاصر و در فضای رسانه‌ای و عمومی کشور از آن با عنوان «ورزش اول» یاد می‌شود، در اندیشه عامه مردم قدرتی دارد که آن را فراتر از سایر ورزش‌ها می‌برد. همین قدرت پنهان نشان‌دهنده ناخودآگاه مردمی است که آن را تنها مسابقه‌ای با نتیجه پیروزی و شکست نمی‌بینند. ایرانیان در این ورزش تنها به دنبال تقویت بدنی و ذهنی خود نیستند، بل که ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی خود را در آن جست‌وجو می‌کنند. این ورزش به گونه‌ای در پوست و خون مردم ایران ریشه دوانده که باز نمود آن به‌طور ژرف در فرهنگ و سنت‌های جامعه ایرانی پدیدار شده است و آثار آن را حتی در رسوم و آیین‌های مهمی همچون مراسم ازدواج نیز می‌توان مشاهده نمود.

علاقه و اشتیاق ایرانیان به کشتی، نه تنها نمادی از فرهنگ و تاریخ جاری در روح ایرانی است، بل که از پیوستگی ویژگی‌های فرهنگی مردم ایران در گذر زمان نشان دارد. این ورزش تنها سنتی کهن محسوب نمی‌شود؛ بل که به راهبردی برای سنجش نیرومندی جسمانی و روحانی افراد نیز شناخته می‌شود. نگاهی به تاریخچه کشتی در فرهنگ ایرانی می‌تواند نقطه‌ای آغازین برای درک عمق و ارتباط این ورزش با هویت ملی ایرانیان باشد. از گزنفون نقل شده است: «جوانان ایرانی از شانزده سالگی تیراندازی و زوبین‌پرانی و شکار و فلاخن‌افکنی می‌کنند و سلامت خود را از راه کار و ورزش‌های نرم حاصل می‌نمایند. ایرانیان به‌علت علاقه به کشتی و نیرومندی، همیشه به جنگ تن‌به‌تن روی می‌آورند. هنگام عزیمت به جنگ، تیر و کمان و نیزه با خود نمی‌برند، بل که سلاح‌هایی که در جنگ تن‌به‌تن به‌کار رود، بر خود می‌آیند؛ زرهی بر سینه، سپری بر بازوی چپ و کارد بلندی در دست راست.» (کاظمینی، ۱۳۴۳: ۲۶).

۱-۱. بیان مسئله

در ادبیات حماسی ایران، زنان پهلوان در چهره شخصیت‌هایی پررنگ و الهام‌بخش به تصویر کشیده شده‌اند که از ویژگی‌های فراانسانی برجسته و متمایز از پیرامونیان بهره‌مند هستند. از میان این زنان، بانوگشسب - دختر رستم - نمونه‌ای بارز است که به لحاظ ویژگی‌هایی چون هوشمندی، قدرت بدنی و مهارت در کشتی‌گیری نمونه پهلوان زن برشمرده می‌شود. نگاه به این شخصیت‌ها و ویژگی‌های بی‌مانند آن‌ها می‌تواند موضوعی پربار برای بررسی عمیق‌تر نقش زنان پهلوان در فرهنگ ایران باشد؛ به‌ویژه زمانی که ازدواج با یکی از این شخصیت‌ها مورد توجه قرار گرفته و به عنوان معیار برتری و ارزش والا در جوامع باستانی معرفی شده است. «در جوامع و قبایل کهن یکی از آیین‌های پرتکرار ازدواج، مراسم یا سنت آزمودن خواستگاران بوده است؛ بدین معنی که یا پدر دختر و یا خود او به شیوه‌های مختلف، خردمندی و غالباً زور و مردی جوان/جوانان را می‌سنجیدند و هر کس را که از عهده آزمون/آزمون‌ها برمی‌آمد، به دامادی یا همسری برمی‌گزیدند. منظور از این کار اطمینان از شایستگی خواستگار و مهم‌تر از آن، مطابق این باور زن‌سالارانه که ازدواج با دختر شاه سبب پادشاهی داماد خواهد شد، تأیید توانایی‌های شهریار آینده بوده است.» (آیدنلو، ۱۳۸۷: ۲).

شاهنامه فردوسی در فرهنگ ایرانی تنها اثری ادبی شمرده نمی‌شود، بل که نماینده ارزش‌های فرهنگی ایران است. داستان‌ها و افسانه‌های شاهنامه در قالب مرجعی فرهنگی در ذهن مردم رسوخ پیدا کرده‌اند. تأثیر شاهنامه بر ادبیات عامه، هنرها، و زندگی روزمره ایرانیان را می‌توان به عنوان گامی مهم در شناخت فرهنگ و ادبیات این سرزمین ارزیابی کرد. محمدجعفر محجوب درباره تأثیر شاهنامه بر ادب عامه، این پرسش را مطرح می‌کند که «این الفت فوق‌العاده مردم با این گونه آثار از کجا سرچشمه گرفته است؟ چرا در هر قهوه‌خانه و در زیر هر سیاه‌چادر ایلی و در هر ده و قصبه و روستا مردم همه قهرمانان شاهنامه را می‌شناسند و از اصل و نسب رستم و فرزندان او و کارهای نمایانش به‌طور دقیق خبر دارند؟» (محجوب، ۱۳۸۲: ۴۸) این پرسش از آن جهت اهمیت دارد که همواره در هر زمان و مکانی، ادبیات فاخر اغلب به گروه‌های فرادست و تحصیل‌کرده جامعه تعلق داشته است. عامه مردم اغلب ادبیات را به عنوان سرگرمی‌ای معنابخیز و ابزاری برای انتقال ارزش‌های انسانی درک می‌کنند، درحالی‌که طبقات فرادست و تحصیل‌کرده، اغلب به دنبال آثاری عمیق‌تر هستند که افزون بر زیبایی زبانی، نگاهی به ژرفای انسانی و اجتماعی داشته باشد. این تفاوت‌ها، آشکارا نمایان‌گر ارتباط میان ادبیات و سلاقی و انتظارات مختلف گروه‌های اجتماعی است.

با وجود چنین تفاوت‌هایی میان طبقه‌های فرادست و فرودست اجتماعی، شباهتی که مردم فرودست را به شاهنامه‌خوانی برمی‌انگیزد، سرشت یک‌سان شاهنامه در پیوند با رویاهای مردم کوچه و بازار است. محجوب پرسش خود را چنین پاسخ می‌دهد: «علت این است که حماسه ملی اگرچه لباس ادب رسمی بر تن کرده است، اما محتوای آن را باید از آثار ادب عوام شمرد. این روایت‌ها هزاران سال پیش از آن‌که به صورت شاهکار ادبی درآید و شاعری بی‌نظیر چون استاد طوس، با آن شعر بلند و رنگین و پرشکوه آن را بیاراید، سینه به سینه و دهان به دهان از نسل به نسل، از پدر به فرزند و از سلف به خلف انتقال می‌یافته است. این سلسله روایت تا به امروز کشیده شده است و سروده شدن شاهنامه به توسط فردوسی فقط کار را آسان‌تر کرده و این‌گونه روایت‌ها را یک‌کاسه ساخته است و علت توجه بی‌پایان مردم بدین داستان‌ها نیز محتوا و معنی آن است. سر توفیق فردوسی در آن است که مطلبی را برای سرودن انتخاب کرد که در خاطر مردم زنده مانده بود و زنده می‌ماند. وی مترجم احساسات و شور و هیجانی بود که خون مردم را در عروقشان همواره به‌جوش می‌آورد. او زبان گویای مردم شد و آنچه ایشان سرگفتن آن را داشتند، به شیواتر بیانی بازگفت و علاوه بر این داستان‌ها، نام و شعر خویش را نیز ابدی ساخت.» (محجوب، ۱۳۸۲: ۴۹). در برخی از داستان‌های عامیانه فارسی، شرط کشتی گرفتن برای ازدواج مطرح می‌شود. در این داستان‌ها، مردی که می‌خواهد با دختر دل‌خواه خود ازدواج کند، باید در کشتی بر او پیروز شود. این شرط نشان‌دهنده اهمیت قدرت و توانمندی در فرهنگ ایرانی است. حسین‌قلی مستعان، از نویسندگان برجسته داستان‌های عامه فارسی، در آثار خود از این موضوع بهره‌هایی آشکار و چشم‌گیر برده است. در داستان‌های مستعان، کشتی گرفتن اغلب به منزله نمادی از قدرت و توانمندی زنان مطرح می‌شود.

یکی از آیین‌هایی که از شاهنامه در میان مردم زنده ماند، آیین کشتی‌گیری زنان پهلوان است. زن پهلوان هر کسی را شایسته همسری خود نمی‌داند و از این روست که او خود باید همسر خود را پیدا کند. «از دیدگاه روان‌شناسی ژرفا، زن به‌عنوان آئیمای قهرمان، نقشی مرکزی را برای بیش‌تر قهرمانان داستان‌های حماسی ایفا می‌کند که همه نیروی‌شان

را صرف رسیدن به این نیمه گم‌شده خویش می‌کند.» (اتونی و شریفیان، ۱۳۹۲: ۱۵۱). در این مقاله این موضوع همراه با همانندیابی مثال‌هایی از ادبیات حماسی و داستان‌های عامه بیان می‌شود تا از بررسی آن‌ها ریشه آیین کشتی‌گیری در داستان‌های حسین‌قلی مستعان را نیز دریابیم.

۱-۲. پیشینه تحقیق

حسن ذوالفقاری در مقاله «معشوقان جنگجو در منظومه‌های عاشقانه و افسانه‌های عامه» از زاویه‌ای کلی‌تر به موضوع زنان جنگجو نگریسته است. در مقاله ذوالفقاری سه دسته از زنان معرفی شده‌اند: دسته نخست زنانی هستند که بیشتر در قدرت بوده‌اند یا سودای رسیدن به آن را داشته‌اند. در این دسته، از زنانی چون شهر و آذرمدخت نام برده می‌شود که پادشاهانی جنگاور بوده‌اند. دسته دوم زنانی جنگاور هستند که خود عاشق می‌شوند و برای رسیدن به معشوق خود در جنگ فداکاری می‌کنند. نمونه این زنان گلشاه و رابعه در داستان‌های ورقه و گلشاه و رابعه و بکتاش هستند که به یاری معشوق خود می‌شتابند. دسته سوم زنان جنگجو که موضوع این مقاله است، زنانی هستند که برای ازدواج با خواستگار خود می‌جنگند. در این دسته شاهدخت ایرانی را می‌توان مشاهده کرد. «در هزارویک شب داستان دختر یکی از پادشاهان بسیار زیبا و شجاع ایرانی را می‌خوانیم که هر کس به خواستگاری او می‌رود، باید با او بجنگد. اگر پیروز شود، او را می‌پذیرد و اگر دختر پیروز شود، داغی بر جبین او می‌نهد که این مرد آزادکرده دختر پادشاه است. شاهزادگان و بزرگان بسیاری این چنین داغ ننگ بر جبین و نومید بازمی‌گردند. بهرام یکی از شاهزادگان عجم ماجرای حسن و دلاوری او را می‌شنود و با سپاه و هدایای فراوانی به کشور دختر می‌آید و وزیر پدر را به خواستگاری می‌فرستد. شاه شرط دختر را یادآوری می‌کند. شهزاده ایرانی می‌پذیرد و روز بعد جنگ تن‌به‌تن درمی‌گیرد.» (ذوالفقاری، ۱۳۹۳: ۱۰۳).

مهرداد بهار در کتاب *از اسطوره تا تاریخ می‌گوید: «آیین کشتی تقلید الگوی کهن کشتی مهر و خورشید است.»* (بهار، ۱۳۷۶: ۳۷). همچنین او در کتاب *دیگرش جستاری چند در فرهنگ ایران* همین موضوع را گسترش می‌دهد و می‌نویسد: «با در نظر گرفتن مطالعه تطبیقی آیین مهر و زورخانه و ارتباط زورخانه با جوان‌مردی، می‌توان گمان برد که زورخانه‌ها باید در ایران قدمتی بسیار داشته باشند و اصل آن‌ها به دوره اشکانیان برسد؛ زیرا در این دوره است که آیین مهر گسترشی جهانی می‌یابد، به اروپا می‌رود و معابد مهری که از بسیاری جهات مانند زورخانه‌های ما است، در آن‌جا برپا می‌شود و آیین عیاری در ایران پا می‌گیرد.» (بهار، ۱۳۷۶: ۱۸۰). نکته قابل توجه اشاره بهار به کتاب *سمک عیار* است که در این مقاله به آن پرداخته خواهد شد. در واقع، عیاران که در دوره اسلامی شکل گرفته‌اند، مطابق نظر مهرداد بهار ریشه مهری دارند. «اینان در شهرهای مستقل فتودالی در پی قدرتی که به دست می‌آوردند، گاه مسئول امنیت شهر نیز می‌شدند و قدرت‌شان از طرف حکومت، بدین ترتیب، به رسمیت شناخته می‌شد. داستان *سمک عیار*، در صورت درستی نظر نگارنده در مورد قدمت آن، معرف زندگی اجتماعی ایران و نقش عظیم پیشه‌وران و جوان‌مردان در دوران اشکانی است.» (بهار، ۱۳۷۶: ۱۸۰).

سجاد آیدنلو در مقاله‌ای با عنوان «چند بن‌مایه و آیین مهم «ازدواج» در ادب حماسی ایران» به ازدواج‌های حماسی پرداخته است. در این مقاله به گونه‌های شکلی ازدواج پرداخته شده است. از جمله این اشکال می‌توان به

برون مرز همسری، پیش‌گامی دختر در عشق‌ورزی، آیین ترنج‌زربین در ازدواج و سفر پهلوان برای همسریابی اشاره کرد. در یکی از این آیین‌ها به آزمون ازدواج اشاره می‌کند که با شاهد داستان بانوگشسپ‌نامه همراه شده است. آزمون ازدواج که در واقع نبرد تن‌به‌تن بانوگشسپ با سه شاه بزرگ جهان بوده است، در این مقاله مورد استفاده قرار گرفته است.

در کتاب *از رنگ گل تا رنج خار* به یکی از بخش‌های شاهنامه اشاره می‌شود که زنی به سپهسالاری می‌رسد. «پس از آن‌که سپاهیان بهرام چوبین با رای گردیده مبنی بر عدم موافقت با خواستگاری خاقان هم‌داستانی می‌کنند، وی را به سپهسالاری برمی‌گزینند و به سوی ایران می‌شتابند.» (سرّامی، ۱۳۷۳: ۵۲۹).

۱-۳. اهمیت موضوع

بررسی تأثیر آیین کشتی در ازدواج، از دو منظر فرهنگی و ادبی، واجد ضرورت و اهمیت است. از نظر فرهنگی، این آیین، نمادی از پهلوانی، قدرت، شجاعت و مردانگی در فرهنگ ایرانی است و درک عمیق‌تر آن، به شناخت بهتر فرهنگ و هویت ایرانی کمک می‌کند. از نظر ادبی نیز، بازتاب این آیین در داستان‌ها و اشعار عامه، گنجینه‌ای ارزشمند از باورها، ارزش‌ها و هنجارهای جامعه ایرانی را به نمایش می‌گذارد.

۱-۴. پرسش‌های پژوهش

پژوهش حاضر برای پاسخ به پرسش‌هایی چون اهمیت آیین کشتی ازدواج در فرهنگ جامعه ایرانی، تفاوت‌ها و همگانی‌های این آیین با مراسم ازدواج ایرانی-اسلامی، و نقش آن در ادبیات عامه کندوکاو می‌کند.

-آیین کشتی ازدواج چه ارتباطی با فرهنگ پهلوانی در ایران دارد؟

-چرا آیین کشتی ازدواج بازمانده‌ای از دل‌آوری‌های پهلوانانی چون آذرگشسب و گردآفرید است؟

-چرا کشتی ازدواج، آیینی پهلوانی است؟

۱-۵. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش با استفاده از روش تحلیلی-توصیفی انجام شده است. در این روش، ابتدا به گردآوری اطلاعات از طریق مطالعه منابع کتابخانه‌ای و بررسی متون مرتبط پرداخته شده است. سپس، اطلاعات جمع‌آوری شده به صورت نظام‌مند تجزیه و تحلیل شده و یافته‌های پژوهش استخراج شده است.

۱-۶. یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که زنان پهلوان در داستان‌های حماسی و عامیانه فارسی جایگاهی برجسته و الهام‌بخش دارند. این زنان شخصیت‌هایی قوی و مستقل دارند و دارای مهارت‌های خارق‌العاده در نبرد تن‌به‌تن و کشتی هستند. در برخی از داستان‌های عامیانه فارسی، زنان پهلوان شرط ازدواج خود را پیروزی در نبرد تن‌به‌تن قرار می‌دهند. این موضوع نشان‌دهنده قدرت و توانمندی آن‌ها و همچنین تمایل آن‌ها به انتخاب همسر شایسته است. حسین‌قلی مستعان، نویسنده برجسته داستان‌های عامیانه فارسی، از کشتی به‌عنوان نمادی از قدرت، شجاعت و عشق در آثار خود استفاده می‌کند. در داستان‌های روستایی، کشتی اغلب آزمونی برای اثبات شایستگی مرد برای ازدواج با

زنی که دوستش دارد، نمایان‌گر است. با این حال، در داستان‌های تاریخی و شهری، کشتی پیچیدگی بیش‌تری پیدا می‌کند. زنان جنگ‌جو از کشتی به عنوان ابزاری برای مبارزه با ظلم و ستم و دفاع از خود در برابر مردان هوس‌ران استفاده می‌کنند. این زنان که از هنجارهای سنتی جنسیتی فراتر می‌روند، از قدرت و جسارت خود برای به چالش کشیدن ساختارهای قدرت در جامعه استفاده می‌کنند.

۲. بحث و بررسی

در آثار بر جای مانده از سده‌های گذشته در ادب فارسی، منظومه‌ای به نام گل‌کشتی، سروده میرنجات قمی (اصفهانی) شاعر دوره صفویه و از شاگردان صائب، وجود دارد. این منظومه در قالب مثنوی کوتاهی از گونه شهرآشوب است و در حدود ۲۷۰ بیت به سال ۱۰۸۵ سروده شده و شاعر در آن مغالزه‌ای با معشوق کشتی‌گیر خود دارد. این مغالزه، بیانگر جسارت، قدرت و صلابت معشوق از یک سو و شیفتگی و دل‌باختگی شاعر از سوی دیگر است. «شاعر در توصیف معشوق کشتی‌گیر خود گاه از زبان محاوره و عامه استفاده کرده و همین امر، باعث مقبولیت این شهرآشوب حتی در زمان شاعر شده است.» (خطیب‌نیا، ۱۴۰۱: ۱۰۰). در این منظومه بیش از ۱۷۰ اصطلاح مربوط به کشتی به کار رفته است (خطیب‌نیا، ۱۴۰۱: ۱۰۶) و از این جهت منبع مهمی برای تاریخ کشتی و برخی پژوهش‌های فرهنگ مردم به شمار می‌رود. در این مثنوی، مطلبی که مشخصاً درباره آیین کشتی در ازدواج یا برای همسرگزینی باشد، نیامده است. سراج‌الدین خان آرزو هم بر آن شرحی نوشته بوده است که اکنون نشانی از آن نیست (رحیم‌پور، ۱۳۸۷: ۳۰۷). اما این احتمال را نمی‌توان از نظر دور داشت که خان آرزو در شرح مطالب کتاب، سخنانی در موضوع منظور ما نیز آورده باشد. به هر روی، این اثر نمونه‌ای از آمیختگی کشتی، عشق و ادبیات عامه در این دوره و گسترش آن در میان مردم کوچه و بازار است. درهم‌آمیختگی مضامین عاشقانه و پهلوانی در گل کشتی از نکات قابل توجه این مثنوی است. شاعر با ظرافتی خاص، این دو مقوله را به یک‌دیگر پیوند می‌زند و تصویری از عشق و دل‌دادگی خلق می‌کند:

باز دل برده ز من پُرفن باتدبیری شیراندام بتی، نوچه کشتی‌گیری

(میرنجات، گ ۱ ر)

هرکه را قوت بازوت ز هم درپاشد پا نگیرد به جهان گر همه رستم باشد

(میرنجات، گ ۸ ر)

می‌توان ریشه این درهم‌تنیدگی عشق و پهلوانی را در ادبیات حماسی ایران جست‌وجو کرد. در شاهنامه و دیگر متون حماسی، پهلوانان همواره در کنار قدرت و صلابت، از لطافت طبع و عاطفه نیز برخوردار بوده‌اند. مثنوی گل کشتی به منزله نمونه‌ای ارزشمند از ادبیات دوره صفویه، دریچه‌ای به سوی فرهنگ پهلوانی و جایگاه آن در ادبیات این دوره می‌گشاید.

در پهنه تاریخ ادبیات، زنان جنگاور بارها با شجاعت و پایداری بی‌مانند خود، نقشی محوری در دگرگونی و تحول روایت‌ها و مضامین ایفا کرده‌اند. حضور این زنان جسور، به عنوان شخصیت‌های داستانی، به جهان ادبیات داستانی عمق و جاذبه تازه‌ای بخشیده است. ریشه کشتی ازدواج را می‌توان در ادبیات حماسی جست‌وجو کرد. به همین

منظور، نخست نمونه‌هایی از این آیین در متون حماسی بازخوانی می‌شود تا از رهگذر آن به زنان جنگاور در داستان‌های عامه ادب فارسی پرداخته شود. در ادبیات حماسی کشتی یکی از گونه‌های جنگ ترکیبی است. جنگ‌آوران پهلوان گاه به گرز دست می‌برند، گاه به زوبین و گاهی هم از کشتی در جنگ بهره می‌برند. در این مبارزه اگر پهلوان‌ها سوار بر اسب باشند، یک‌دیگر را از روی زین می‌ربایند و بر زمین می‌زنند و اگر پیاده باشند، پشت دیگری را بر خاک می‌رسانند. در زندگی اجتماعی مردم عامه چنین عناصری پس از جهان طبیعی حماسی وجود ندارد. به همین سبب در مبارزه‌های آن‌ها ابزارهای جنگی وجود ندارد. در دوران جامعه مدرن ایران معاصر بازمانده پنهان و ناخودآگاه این آیین را در پاورقی‌های مخاطب‌پسند حسین‌قلی مستعان می‌توان مشاهده کرد.

۱-۲. نبرد تن‌به‌تن زن و مرد در متون حماسی

گردآفرید

یکی از شخصیت‌های درخشان شاهنامه گردآفرید دخترگژدهم و خواهر گسته‌م است. او که زنی پهلوان و جنگاور است، در دژی مرزی از مرزهای ایران نگهبانی می‌کند. با نزدیک شدن سپاه سهراب به نبرد تن‌به‌تن با او می‌شتابد. گردآفرید افزون بر قدرت جنگاوری هوش سیاسی هم دارد. چنین زنی هیچ‌گاه به ازدواج با مرد تورانی که به مرزهای ایران تجاوز کرده است، تن نمی‌دهد. اگرچه موقعیت داستان در هدف و جهت دیگر سیر می‌کند، اما شیفتگی سهراب به گردآفرید با آشکار شدن هویت او رنگ‌وبویی عاشقانه به داستان می‌بخشد.

بزد بر کمر بند گردآفرید	زره بر برش یک به یک بردرید
ز زین برگرفتش به کردار گوی	چو چوگان به زخم اندرآید بدوی
چو بر زین بیچید گردآفرید	یکی تیغ تیز از میان برکشید
بزد نیزه او به دو نیم کرد	نشست از بر اسپ و برخاست گرد
به آورد با او بسنده نبود	بیچید ازو روی و برگاشت زود
سپهد عنان ازدها را سپرد	به خشم از جهان روشنایی ببرد
چو آمد خروشان به تنگ اندرش	بجنبید و برداشت خود از سرش
رها شد ز بند زره موی اوی	درفشان چو خورشید شد روی اوی
بدانست سهراب کاو دختر است	سر و موی او از در افسر است
شگفت آمدش گفت از ایران سپاه	چنین دختر آید به آوردگاه
سواران جنگی به روز نبرد	همانا به ابر اندر آرند گرد
ز فتراک بگشاد پیچان کمند	بینداخت و آمد میانش به بند
بدو گفت کز من رهایی مجوی	چرا جنگ جویی تو ای ماه روی

(فردوسی، ۱۳۷۵: ۱۸۶)

گردآفرید، یکی از شخصیت‌های برجسته شاهنامه فردوسی، زنی خودبسنده و مستقل است که هویت خود را با عشق تعریف نمی‌کند. او قهرمان ملی است که از مرزهای ایران دفاع می‌کند و از هیچ پهلوانی نمی‌هراسد. گردآفرید که

می‌داند سهراب یک پهلوان بزرگ و قدرتمند است، تصمیم می‌گیرد به تنهایی از قلعه دفاع کند. او لباس مردانه می‌پوشد و به میدان نبرد می‌رود. گردآفرید شخصیتی برجسته در شاهنامه است که نمادی از شجاعت، استقلال و وطن‌پرستی زنان ایرانی است. در این داستان اگرچه سخنی از ازدواج و کشتی ازدواج نیست، رویارویی این دو شخصیت جنبه عاشقانه‌ای به داستان می‌بخشد و ممکن است آن را در پیوند با زمینه‌های موضوع بحث بدانیم.

بانوگشسب‌نامه

بانوگشسب‌نامه یکی از متون حماسی است که بعد از شاهنامه فردوسی به نظم درآمده است و نویسنده آن نامعلوم است. بانوگشسب در شاهنامه مادر بیژن و همسر گیو است. در این متن حماسی دختر رستم جنگاوری است که بزرگ‌ترین پهلوانان در نبرد تن‌به‌تن با او پشت‌شان به خاک می‌رسد. خواستگاران بانو یکی پس از دیگری شکست می‌خورند. هیچ‌کس شایستگی داماد رستم شدن را ندارد. در نهایت نیز آزمونی غیر از کشتی داماد رستم را تعیین می‌کند.

چو نزدیک دستان رسید آن پیام	فروخواند دستان به رستم تمام
به دل رستم اندیشه کرد از نهران	که این هر سه شاه از نژاد مهان
ز من آرزو این چنین خواستند	زبان‌ها بدین خواهش آراستند
کجا می‌شود این که سرو و گیاه	بسازند با هم سفید و سیاه
سه شاهدند هر یک دلیر و گزین	چو جیپور و چپیال و رای گزین
اگر یک شود دوست دو دشمنند	که هرچند هر سه زبون منند
هر آن‌کس که بانو رباید ز زین	ز هر مهتری نزد من شد گزین

(ناشناس، ۱۳۹۳: ۱۴۲)

بانوگشسب هم‌آوردها را با سرعت و قدرت شکست می‌دهد. رستم که می‌داند کسی حریف بانوگشسب نمی‌شود، تصمیم می‌گیرد با آزمون تکاندن فرش میان پهلوانان ایرانی دامادش را مشخص کند. تنها گیو از این آزمون سربلند بیرون می‌آید.

۲-۱-۲ نبرد تن‌به‌تن زن و مرد در ادبیات عامه

داراب‌نامه

داراب‌نامه طرسوسی یکی از داستان‌هایی است که وقایع آن متعلق به دوره ساسانیان است و در احوال دارا و اسکندر است. ابوطاهر طرسوسی در قرن ششم این داستان را به نثر درآورده است. داراب‌نامه طرسوسی از آخرین متون حماسی و ملی‌گرایانه ایرانی در دوره پیش از مغول است. هم‌چنین یکی از منابعی است که راه و رسم عیاری را در آن می‌توان مشاهده کرد. عیاران مردمانی چالاک و جوان‌مرد بوده‌اند. در این قسمت خونپاس دختر ایرانی راضی به ازدواج با بیگانه مهاجم نیست و اسکندر را در حد خود نمی‌داند. به‌همین منظور شرط ازدواج با اسکندر را نبرد تن‌به‌تن قرار می‌دهد.

«خونیا س گفت: ای ملکه دانستی که اسکندر تو را چرا خوانده است؟ گفت ندانستم. خونیا س گفت: کاری می‌کنی که ملکه عالم شوی و همه خلق تو را خدمت کنند و زیر فرمان تو باشند یا زیر خاک می‌باشی و زار و خوار بمانی؟ از این هر دو کار کدام اختیار می‌کنی؟ بوران دخت گفت: [از] این سخن مراد چیست؟ خونیا س گفت: با اسکندر بساز تا جهان از فتنه بیارامد و وصیت پدر قبول کن و خویشتن را به جفتی به اسکندر بده و اگر نه جان به خواری به باد دهی. بوران دخت گفت: ای احمق! هرگز باز با جغد قرار کرده است؟ و تو ندانسته‌ای که بسیار سخن بزرگان در این باب قبول نیفتاده است، از آن تو چگونه افتد؟ اما امروز دست دست اسکندرست. اگر مرا پاره‌پاره سازد، بهتر که من تا هفت پشت پادشاه و پادشاه‌زاده‌ام. یکی رومی بی‌پدر را چگونه جفت شوم؟ و اگر می‌گویند که البته جفت من باش، با من عهد کند و سوگند بخورد و مرا اسبی و سلاحی بدهد و او هرگونه سلاحی که بخواهد، ببوشد و هر دو در میدان رویم و بگردیم و با یک‌دیگر بکوشیم. اگر او مرا از پشت اسپ بیندازد، من کم‌ترین زن و کنیز او باشم و اگر من او را از اسپ بیندازم، با او صلح کنم و ایران و روم را، تا جهان از فتنه بیارامد.» (طرسوسی، ۲۵۳۶: ۴۹۸).

حسین گُرد

وقایع داستان حسین کرد در دوره صفویه رخ می‌دهد و یکی از پرآوازه‌ترین آثار عامه به زبان فارسی است که در ذهن و زبان مردم رسوخ کرده است. این داستان در دوران گسترش مذهب شیعه در ایران نوشته شده است و سبک عیاری را در این دوره نمایندگی می‌کند. این کتاب به اختلاف‌های مذهبی میان شیعه و سنی در دوره شاه‌عباس اول در سرزمین‌های آسیای مرکزی می‌پردازد. در بخشی از داستان روایت دل‌بستگی در جنگ مشابه داستان گردآفرید و سهراب رخ می‌دهد.

«سید هم دید که از عقب سر او صدایی بلند شد که سیاهی بایست که از عقب رسیدم. سید گفت: کیستی؟ گفت: مرا یمانی بانو می‌گویند؛ دختر راجه‌بختیار. بگرد تا بگردیم. و هر دو سپر بر قبه سپر یک‌دیگر زدند که آتش زبانه کشید. تا نزدیک صبح هر دو به تیغ‌بازی مشغول بودند. یمانی بانو نقاب از روی او پس رفت. سید تا جمال او را دید، عاشق و نگران او شد. دختر خود را بر عقب کشیده گفت: وعده ما و شما فردا شب و زده به در رفت. سید، فرخ و فیروز را برداشته، در بیرون شهر آورد و داخل به کوهی شدند. شب که شد، اسلحه پوشیده و سید داخل خانه [ای] شد. یک پرده گلیم زر برداشت و روانه شد که باز همان دختر رسیده به تیغ‌بازی مشغول شدند. سید هرچند سعی می‌کرد که وی را دستگیر کند، چاره نمی‌شد. پس هر دو به کشتی گرفتن مشغول شدند. سید هرچند سعی کرد، نتوانست او را ذلیل گرداند تا دم سحر. سید گفت که آیا این چه قسم دختری است که با من این همه سر و کله می‌زند و تعجب مانده بود که بانگ صبح شد. سید پای یمانی بانو به دستش آمد. بر زمین زد و هر دو دستش بسته برداشته داخل سردم شد ... از قضا آن دختر هم عاشق جمال سید شده بود.» (ناشناس، ۱۳۸۵: ۱۰۸).

عزیز و نگار

داستان عزیز و نگار اصل تاتی دارد و به صورت سینه‌به‌سینه و شفاهی از سده‌های گذشته به ما رسیده است. «درباره این گویش که بازمانده‌ای از فرس قدیم است، بسیار سخن گفته شده است، ولی هیچ‌کدام تاکنون نتوانسته‌اند پاسخ‌گوی سؤالات بی‌شمار گردند. گاه چنان که عبدالعلی کارنگ می‌گوید، تات به معنی شخص دانشمند و اهل

کتاب و گاه به معنی تخته‌قاپو و آبادی‌نشین است. در عین حال، گاهی ترکان بیابان‌گرد و مال‌دار به ایرانیان کشاورز و بیابان‌گرد لفظ تات را اطلاق می‌کردند و گاه لهجه‌های مختلف زبان ایرانی به این نام خوانده می‌شود. در این میان می‌توانیم قول پروفیسور احسان یارشاطر را مأخذ قرار دهیم و به جای این که به این گویش زبان تاتی بگوییم، بگوییم زبان مادی؛ چرا که گویش‌وران این زبان در محدوده جغرافیایی محل سکونت مادها زندگی می‌کنند. (علی‌خانی، ۱۳۸۵: ۱۰). این داستان عامه به شیوه‌های مختلف چاپ و منتشر شده است. یکی از معروف‌ترین بازنوشت‌های این داستان داستان منظوم عزیز و نگار است که کمالی دزفولی آن را به نظم درآورده است. «در چاپ‌های رسمی و مکتوب اشعار منتسب به عزیز و نگار به زعم صیقل خوردن و نزدیک‌شدن به زبان فارسی، لحن و کلمات تاتی خود را حفظ کرده است.» (علی‌خانی، ۱۳۸۵: ۱۰):

که هر کس رفت آن‌جا میهمانی	به رسم و عادت مازندرانی
نپرسندش چه خواهی یا چه نامی	شبان‌روزی سه دارندش گرامی
دلش در آتش محنت گدازد	مبادا شرم او را رنجه سازد
شبان‌روزی سه کردش چاره‌سازی	نگار از راه و رسم دل‌نوازی
کند تا کام مهمان را پر از قند	پس آن‌گه لب گشود و با شکرخند
چه خواهی زین سفرکردن بگو راست	به او گفت ای جوان خوب نوحاست
اگر خواهی بدانی داستانم	عزیزش گفت من از طالقانم
به راه عشق تو بی‌چاره گشتم	من از مام وطن آواره گشتم
بخواه از من تو کابینی که خواهی	مرا بنما به‌سوی خویش راهی
ز جان نازنینت دست شستن	بگفتا بایدت کشتی گرفت
یقین از میوه وصلم بخوردی	اگر تا هفت بار از من ببردی
به صحرا افکنم من پیکر از تو	وگر نه من جدا سازم سر از تو

(کمالی دزفولی، ۱۳۴۸: ۲۱)

این داستان هم‌چون داستان‌های عرفانی، عاشقان از عشق مجازی به عشق حقیقی می‌رسند. در این کشتی عزیز موفق می‌شود که هفت‌بار پشت نگار را به خاک برساند و قصه با شادی و خوشی به پایان می‌رسد.

عزیزش گفت بسم‌الله برون آی	به نام حق در این میدان بنه پای
چو از دو سوی در میدان رسیدند	غزال و شیر سوی هم دویدند
میان خویش را محکم گرفته	بدن‌ها گرم چون فولاد تفته
عزیز افکند او را در دو بازو	بیفشرد و سبک کردش ترازو
به بالا برد او را چُست و چالاک	چو گلبن کاشتش بر بستر خاک
دهان‌ها از تعجب بازمانده	همه در فکرت این راز مانده
دگر باره نفس‌ها تازه کردند	تلاش و جهد بی‌اندازه کردند
خلاصه هفت بار او را زمین زد	به روی خاک میدان نقش چین زد

غریو از مرد و زن برخاست آن دم
همه رفتند و آن‌ها نیز رفتند
که عیش این دو یار آمد فراهم
ز وصل یک‌دگر شادی گرفتند
(کمالی دزفولی، ۱۳۴۸: ۲۲)

۲-۲. کشتی ازدواج در داستان‌های حسین‌قلی مستعان

حمویه

در داستان حمویه، حسین‌بن طاهر یکی از خواستگارهای فراوان رخنه خواهر اسماعیل سامانی است. حسین در این داستان راهزن است و با ربودن رخنه قصد دارد او را راضی به ازدواج با خود کند. از میان خواستگارهای رخنه تنها حمویه پهلوانی نام‌آور است. رخنه ازدواج با حسین‌بن طاهر را مشروط به پیروزی در نبرد تن‌به‌تن می‌کند. «دیشب آن‌چه را که باید بگویم، به تو گفتم. از نگاه داشتن من در قلعه‌ات سودی نخواهی برد. این سنگ‌های سخت دل مرا نرم نخواهد کرد. نعمت عاشقانه تو هم در من اثر نخواهد بخشید. هرگز روزی نخواهد رسید که من مردی از قبیل تو را دوست بدارم و برای زیستن با او دست در دستش گذارم. اگر از من می‌شنوی، در به رویم بگشا و بگذار نزد برادرم بازگردم؛ اما اگر می‌خواهی در خیره‌سری و عنادت باقی بمانی، بدان که جز دو راه در پیش نداری. یا کُشتن من به حيله و تزویر یا پنجه در پنجه من انداختن و مردانه با من نبرد کردن. در این صورت سرنوشت مرا نتیجه این نبرد تعیین خواهد کرد. اگر مغلوب شوم، چشم از همه چیز خواهم پوشید و مثل یک بنده در اختیار تو خواهم بود؛ وگرنه سر از تنت جدا خواهم کرد و خواهم رفت (مستعان، ۱۳۴۲: ۲۶).

حسین هم‌چون سایر پهلوانان از این پیشنهاد به خنده می‌افتد؛ زیرا هیچ‌گاه نمی‌تواند باور کنند زنان پهلوانی چون او وجود داشته باشند که پشت مردان جنگ را به خاک رسانند. «حسین که مجذوب این همه زیبایی و جلال و شجاعت شده بود، خنده‌کنان گفت: من سال‌هاست که با دشمنانم می‌جنگم. سال‌هاست که بازوی حریفانم را خم می‌کنم، پشتشان را به خاک می‌رسانم یا جگرشان را با نیش خنجر بیرون می‌کشم، ولی هرگز نتوانسته‌ام خود را آماده برای جنگیدن با یک دوست کنم؛ آن هم دوستی که همه جانم در پنجه اختیار اوست، موجودی که می‌پرستمش!» (مستعان، ۱۳۴۲: ۲۶).

در داستان‌های مستعان از این کشتی گاهی با عنوان «کشتی عاشقانه» یا «جنگ عاشقانه» یاد می‌شود. در داستان‌های دیگر این تعبیرها تکرار می‌شود. «حسین زورمند و شجاع بود؛ اما این‌جا کاری نمی‌کرد. عاشقانه جنگیدن با حریفی که دشمنانه می‌جنگد، هیچ حمله نکردن و در معرض حملات متوالی و شدید قرار داشتن و با این‌همه برپابودن و شکست نیافتن آن مرحله از زورمندی و شجاعت است که در افسانه‌های کهن نیز نظیرش یافته نمی‌شود.» (مستعان، ۱۳۸۸: ۵۵).

توفاهی

در داستان توفاهی طغرل برادر قزل‌ترکان همسر امیر مودود است. امیر مودود که پس از قتل سلطان مسعود غزنوی بر تخت او تکیه زده است، طغرل را مأمور می‌کند تا با لشکرکشی به لاهور امیرمجدود را که خود را وارث حکومت می‌دانست، از میان بردارد. طغرل که برای جنگ با برادر مودود، امیر مجدود، لشکرکشی کرده است، با توفاهی مواجه

می‌شود که خود پیش‌تر امیرمجدود را به قتل رسانده است. طغرل در نگاه اول شیفته او می‌شود و از او خواستگاری می‌کند: «آیا من که سردار بزرگ سلطان غزنوی هستم، می‌توانم خواستگار مزاجت با یکی از شما یا هردوتان شوم؟» اما توفاهی در دل او را به چیزی حساب نمی‌کند و چنین پاسخ می‌دهد: «البته می‌توانید؛ هرکس آزاد است که دختری را برای زناشویی خواستگاری کند؛ اشکال امر در آن است که آن دختر بپذیرد یا نپذیرد.» طغرل به گمان این‌که شرط توفاهی آن است که او زن نداشته باشد، در دل خشنود می‌شود و خواهان شرط‌گذاری توفاهی می‌شود. توفاهی گفت: «بسیار ساده است؛ تازگی ندارد؛ شرطی است که بسیاری از دختران کوه‌نشین یا روستایی ایران برای مزاجت دارند. مردی که خواستگار ما باشد، باید با ما کشتی بگیرد. اگر پشتش به خاک رسید، برود و آرزوی وصل ما را از دل بیرون کند. چنان‌چه پیش از این هرکس آمده و خواستگار و داوطلب شده، رفته است.» (مستعان، ۱۳۳۷: ۲۶). طغرل شروع به قهقهه‌زدن می‌کند. وقتی توفاهی دلیلش را می‌پرسد، می‌گوید به ضعف و زبونی مردانی می‌خندد که پیش از این خواستگار توفاهی بوده‌اند. کشتی آغاز می‌شود. «طغرل که غافل بود، خواست چیزی بگوید، ولی توفاهی ناگهان حمله‌ور شد. مثل این بود که می‌خواهد تنه عظیم طغرل را از بالا بگیرد. طغرل خود را از حالت غافلگیر شدن نجات داد و مهیا شد تا دختر مبارز را بگیرد، ولی توفاهی خود را با سرعتی که به چشم دیده نمی‌شد، جلو پای او بر زمین انداخت و هنوز طغرل ندانسته بود که وی چه شده و چه کرده است که سر و شانه‌هایش را از میان دو پای او گذراند و بلند شد؛ یک چشم‌برهم‌زدن هم طول نکشید. توفاهی با همان اندازه قوت که موری یک بار بسیار گران را برمی‌دارد، طغرل را تکان داد. هر دو پای مرد قوی‌هیکل که هنوز به خود نیامده و تکلیف خود را ندانسته بود، از جا کنده شد. توفاهی هم‌چنان‌که این بار را بر دوش داشت، تکانی مثل حرکت لنگر به بدن خود داد. بعد تلاش بسیار شدید و سریعی کرد و طغرل را رها نمود. مرد قوی‌هیکل نتوانست برپا بماند. فریادی زد و به پشت بر زمین غلطید.» (مستعان، ۱۳۳۷: ۳۴).

شورانگیز

شورانگیز داستان گروهی گُرد است که در قره‌تیکان در شرق کشور زندگی می‌کنند. جوانی به نام شادمهر که از تهران برای مأموریت به قره‌تیکان رفته است، می‌پذیرد که فرزندخوانده خوجه‌قلی شود. شادمهر که خود در تهران نامزدی به نام فرنگیس دارد، در آن روستا شیفته شکرین می‌شود. شرطی که برای ازدواج با شادمهر می‌گذارند، این است: «هرکس خواستار شکرین باشد، باید با او کشتی بگیرد. اگر پشتش را به خاک رساند، شوهرش خواهد شد و گرنه باید بور و سرافکنده تشریف ببرد!» (مستعان، بی‌تا: ۴۱). شادمهر که چیزی از کشتی نمی‌دانست، با سواران خوجه‌قلی هر روز تمرین می‌کرد. آن‌ها که در فنون کشتی چیره‌دست بودند، هر روز به او مهارت‌های کشتی‌گیری را می‌آموختند. ماه‌ها گذشت و او هر روز در کشتی‌گیری بیش‌تر پیشرفت می‌کرد. دلیل پیشرفت او این بود که معلم‌های کشتی شادمهر فقط سواران خوجه‌قلی نبودند. «اما از این‌ها گذشته و بی‌آن‌که خوجه‌قلی نیز بداند، یک استاد دیگر نیز داشت و آن شکرین بود.» (مستعان، بی‌تا: ۴۲) کشتی عاشقانه در حضور اهالی روستا انجام می‌شود و شکرین خود به شادمهر باخت. «شکرین در حالی که پا از سرش به در رفته بود، در آغوش شادمهر جا گرفته و به سرعت برق از پشت بر زمین نهاده شده بود.» (مستعان، بی‌تا: ۵۶). عروسی انجام یافت و شادمهر و شکرین زن و شوهر شدند.

وسوسه

پدر و مادر حیب در خطه آذربایجان زندگی می‌کردند و با هم پسرعمو و دخترعمو بودند. داستان وسوسه در واقع داستان زندگی حیب است؛ اما در کشتی ازدواج پدر و مادرش نشانه‌های شوربختی حیب نمایان می‌شود. عروسی پدر و مادر حیب بزرگ‌ترین عروسی‌ای بود که در آن منطقه برگزار شده بود. این عروسی ماه‌ها طول کشید. «در یک محفل خانوادگی قرار شد عروس و داماد کشتی بگیرند و زور یک‌دیگر را بیازمایند. این زن و شوهر وقتی که روبه‌روی هم ایستادند و مهیای فروکوفتن شدند، مانند دو پهلوان هم‌قوه، هم‌بازو، هم‌شانه و هم‌زور بودند که برای مبارزه آماده شده باشند ... به زودی کشتی شروع شد ... مدت یک ربع این کشتی در میان لهله زن و مرد دوام یافت. هر دو مبارز سرخ شده و عرق کرده بودند و نفس‌نفس می‌زدند. در این اثنا عروس زیبا فرصتی یافت، سر به گوش شوهرش گذاشت و آهسته گفت: الان می‌توانم بیندازم. نگاه کن؛ این‌طور: بازوی چپش که از زیر بغل چپ داماد گذشته و با پنجه محکم کمرش را گرفته بود، حرکتی کرد ... پای چپش با سرعتی برق‌آسا به پشت ماهیچه پای راست او خورد و تکانش داد. یک چشم‌پره‌م‌زدن لازم بود تا هیکل داماد از زمین برداشته شود و به پشت بر خاک افتد ... دست از هم برداشتند. پیشانی بر پیشانی هم نهادند و به‌این ترتیب نشان دادند که هیچ‌یک از آن دو قادر به انداختن دیگری نیست. در همان مجلس پیرمردی که از کشتی‌گیران قدیم بود و با دقت حرکات دو مبارز را می‌پایید، آهسته به دیگری گفت: عروس بر داماد غلبه کرد. این خوش‌یمن نیست؛ خدا عاقبت‌شان را خیر کند.» (همان: ۲۶).

آن پیرمرد به‌درستی دانست که با توجه به شکست داماد نباید آن عروسی سربگیرد؛ اما عروسی برگزار می‌شود و پسرشان حیب عمری در عشق دخترعمویش غزاله سوخت و نام «عشقی» بر خود نهاد. حیب در پایان عمر کنار گور معشوقش روزگار می‌گذراند.

۳. نتیجه‌گیری

حضور زنان جنگجو در ادبیات فارسی سابقه‌ای دیرینه دارد. این زنان در نبردها و میدان‌های پهلوانی، شجاعت و قدرت خود را به نمایش می‌گذارند و گاه حتی مردان را تحت تأثیر قرار می‌دهند. در این مقاله، ابتدا به نمونه‌هایی از زنان جنگجو در متون حماسی و ادبیات عامه و سپس به بررسی نقش کشتی ازدواج در آثار مستعان پرداخته شد. در شاهنامه فردوسی، زنان جنگجویی مانند گردآفرید و تهمینه به تصویر کشیده شده‌اند که در نبردها شجاعت و مهارت خود را به اثبات می‌رسانند. این زنان، تصویری وارونه از نقش‌های سنتی جنسیتی ارائه می‌دهند و قدرت و جسارت زنان را به نمایش می‌گذارند. در ادبیات عامه نیز، داستان‌های بسیاری از زنان پهلوان وجود دارد که در نبردها و کشتی‌ها پیروز می‌شوند.

در آثار مستعان، کشتی ازدواج به عنوان نمادی از پاکی، عشق و قدرت زنان به تصویر کشیده شده است. در داستان‌های روستایی، زنان با کشتی گرفتن، شایستگی خود برای ازدواج را به اثبات می‌رسانند. در داستان‌های تاریخی و شهری، زنان جنگجو از کشتی به عنوان ابزاری برای مبارزه با ناپاکی مردان استفاده می‌کنند. با وجود حضور زنان جنگجو در ادبیات فارسی، ویژگی‌های پهلوانی آن‌ها در بسیاری از موارد نادیده گرفته شده یا به حاشیه رانده شده است. در برخی داستان‌ها، زنان پس از پیروزی در نبرد، به نقش‌های سنتی زنانه بازمی‌گردند. بررسی

نمونه‌های کشتی ازدواج در آثار مستعان، دریچه‌ای به سوی فهم ابعاد مختلف این رویداد در جامعه متجدد ایرانی می‌گشاید. در روستاها، کشتی نمادی از پاکی و عشق است که پیوند دو روح پاک را به تصویر می‌کشد. در این روایت‌ها، زن و مرد به مثابه دو نیمه از یک کل، در جست‌وجوی یافتن یک‌دیگر و تشکیل خانواده هستند. با وجود این، در داستان‌های تاریخی و شهری، روایت کشتی ازدواج پیچیدگی بیشتری به خود می‌گیرد. زنان جنگاور از کشتی به عنوان ابزاری برای مبارزه با ناپاکی مردان استفاده می‌کنند. این زنان که در برابر ظلم و ستم مردان قد علم کرده‌اند، از قدرت و جسارت خود برای به چالش کشیدن هنجارهای جنسیتی و ساختارهای قدرت در جامعه استفاده می‌کنند. این تنوع در روایت‌های کشتی ازدواج، نشان‌دهنده پیچیدگی نقش‌های جنسیتی و قدرت در جامعه متجدد ایرانی است. در حالی که در روستاها، زنان و مردان در کنار یک‌دیگر به دنبال ساختن زندگی مشترک هستند، در داستان‌های تاریخی و شهری، زنان نقش فعال‌تری در تعیین سرنوشت خود ایفا می‌کنند و از قدرت خود برای به چالش کشیدن خطراتی که مردان هوس‌ران در جامعه نوین ایرانی که در آن از سبک زندگی غربی تقلید می‌شود، استفاده می‌کنند. این موضوع برآمده از نگاه منفی حسین‌قلی مستعان به جامعه تازه شکل گرفته دارد؛ ولی در بیان دیدگاه‌های خود به صورت ناخودآگاه از آیینی کهن استفاده کرده است که در آن شرط ازدواج شکست دادن در کشتی بوده است. البته باید به این نکته هم توجه داشت که مستعان به‌خصوص در نگارش داستان‌های تاریخی از منابع کهن استفاده می‌کرده است و نمود آثاری چون حبیب‌السیر را در آن می‌توان مشاهده کرد. ممکن است این آیین از این راه به آثار حسین‌قلی مستعان راه یافته باشد

منابع

- آیدنلو، سجّاد. (۱۳۸۷). «چند بُن‌مایه و آیین مهم ازدواج در ادب حماسی ایران (با ذکر و بررسی برخی نمونه‌های تطبیقی)». فصل‌نامه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، سال ۴۱، شماره ۱ (پیاپی ۱۶۰). صص ۲۳-۱.
- ابوطاهر محمدبن حسن بن علی بن موسی الطرسوسی. (۲۵۳۶). *داراب‌نامه طرسوسی*. به کوشش ذبیح‌الله صفا. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- اتونی، بهروز؛ شریفیان، مهدی. (۱۳۹۲). «تحلیل جایگاه زن و شاه به‌عنوان نمادهایی از کهن‌نمونه مرکز». *ادب‌پژوهی*، سال ۷، شماره ۲۳. صص ۱۴۹-۱۷۴.
- بهار، مهرداد. (۱۳۷۶). *از اسطوره تا تاریخ*. تهران: چشمه.
- بهار، مهرداد. (۱۳۷۶). *جستاری چند در فرهنگ ایران*. تهران: فکر روز.
- خطیب‌نیا، مهین. (۱۴۰۱). «گل‌کشتی، شهرآشوبی گمنام از عصر صفوی». *مطالعات زبان و ادبیات غنایی*، سال دوازدهم، شماره ۴۵، صص ۹۴-۱۰۷.
- ذوالفقاری، حسن. (۱۳۹۳). «معشوقان جنگجو در منظومه‌های عاشقانه و افسانه‌های عامه». *زبان و ادبیات فارسی*، شماره ۷۷، صص ۹۱-۱۱۴.
- رحیم‌پور، مهدی. (۱۳۸۷). «سیری در احوال و آثار سراج‌الدین علی‌خان آرزوی اکبرآبادی». *آینه میراث*، شماره ۴۰، صص ۲۸۹-۳۱۸.

- سرامی، قدمعلی. (۱۳۷۳). *از رنگ گل تا رنج خار: شکل‌شناسی قصه‌های شاهنامه*. چاپ دوم. تهران: شرکت انتشارات علی و فرهنگی.
- علی‌خانی، یوسف. (۱۳۸۵). *عزیز و نگار: بازخوانی یک عاشقانه*. چاپ دوم. تهران: ققنوس.
- فردوسی، ابوالقاسم. (۱۳۷۵). *شاهنامه*. متن انتقادی از روی چاپ مسکو. به کوشش سعید حمیدیان. مجلد اول (جلدهای اول و دوم و سوم چاپ مسکو). تهران: قطره.
- کاظمینی، کاظم. (۱۳۴۳). *نقش پهلوانی و نهضت عیاری در تاریخ اجتماعی و حیات سیاسی ملت ایران*. تهران: چاپخانه بانک ملی ایران.
- کمالی دزفولی، سیدعلی. (۱۳۴۸). *عزیز و نگار*. تهران: وزارت فرهنگ و هنر.
- گلچین معانی، احمد. (۱۳۴۲). «میرنجات اصفهانی». وحید، شماره ۳، صص ۳۳-۳۹.
- محبوب، محمدجعفر. (۱۳۸۲). *ادبیات عامیانه ایران*. به کوشش حسن ذوالفقاری. ج ۱. تهران: چشمه.
- مستعان، حسین‌قلی. (۱۳۸۸). *حمویه: داستانی از عشق و هجران*. چاپ چهارم. تهران: نگارستان کتاب.
- مستعان، حسین‌قلی. (۱۳۳۷). «توفاهی». *تهران مصور*، شماره ۷۷۰، صص ۱-۵۰.
- مستعان، حسین‌قلی. (۱۳۳۷). «توفاهی». *تهران مصور*، شماره ۷۷۱، صص ۱-۵۲.
- مستعان، حسین‌قلی. (۱۳۴۲). «حمویه». *سپید و سیاه*، سال دهم، شماره ۳۷، مسلسل ۵۰۱، صص ۱-۵۲.
- مستعان، حسین‌قلی. (بی تا). *شورانگیز*. تهران: بنگاه مطبوعاتی شیپور و کتابخانه گوتنبرگ.
- مستعان، حسین‌قلی. (بی تا). *وسوسه*. تهران: بنگاه مطبوعاتی شیپور و کتابخانه گوتنبرگ.
- ناشناس. (۱۳۸۵). *قصه حسین‌گرد شیبستری: براساس روایت ناشناخته موسوم به حسین‌نامه*. به کوشش ایرج افشار، مهران افشاری. تهران: چشمه.
- ناشناس. (۱۳۹۳). *بانوگشسب‌نامه*. تصحیح روح‌انگیز کراچی. چاپ دوم. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- میرنجات قمی، عبدالعالی. (نسخه خطی). *گل‌کشتی*. کتابخانه مجلس شورای اسلامی. شماره ثبت کتاب: ۸۶۶۳۱.

References

- Ali-Kkani, Yousef. (2006). *Aziz and Negār: A Re-reading of a Romance*. 2nd ed. Tehran: Qoqoos. (In Persian)
- Atuni, Behrooz, & Sharifiyan, Mehdi. (2013). An Analysis of the Position of Women and Kings as Symbols of the Center Archetype. *Journal of Literary Studies of Gilan University*, 7(23), 149-174. (In Persian)
- Āydenlu, Sajjad. (2008). Some Important Motifs and Rituals of Marriage in Persian Epic Literature (with Some Comparative Examples). *Quarterly Journal of the Faculty of Literature and Humanities of Ferdowsi University of Mashhad*, 41(1), 1-23. (In Persian)
- Bahar, Mehrdad. (1997). *From Myth to History*. Tehran: Cheshmeh Publishing. (In Persian)
- Bahar, Mehrdad. (1997). *Several Essays on Iranian Culture*. Tehran: Fekr-e Ruz Publishing. (In Persian)

- Ferdowsi, Abol-Qasem. (1996). *Shāhnāmeḥ*. Critical text based on the Moscow print. Edited by Sa'eid Hamidiān. Volume 1 (Volumes 1, 2, and 3 of the Moscow print). Tehran: Ghatreh. (In Persian)
- Golchin Ma'ani, Ahmad. (1963). "Mir Nejat Isfahani." *Vahid*, No. 3, pp. 33-39. (In Persian)
- Kamāli Dezfuli, Seyyed Ali. (1969). *Aziz va Negār*. Tehrān: Ministry of Culture and Art. (In Persian)
- Kazemini, Kazem. (1964). *The Role of Chivalry and the Ayyāri Movement in the Social History and Political Life of the Iranian Nation*. Tehran: Bank Melli Iran Press. (In Persian)
- Khatibnia, Mahin. (2022). Gol-e-Koshti: An Unknown City-Destroyer from the Safavid Era. *Scientific-Specialized Quarterly of Language and Literature Studies*, 12(45), 107-94. (In Persian)
- Mir Nejat Qomi, Abd ol-'āli. (Manuscript). *Gol-e-Koshti*. Library of the Islamic Consultative Assembly. Book registration number: 86631. (In Persian)
- Mahjoob, Mohammad Ja'far. (2003). *Iranian folk literature: A collection of articles on the myths and customs of the Iranian people*. Edited by Hassan Zolfaghari. Vol 1. Tehran: Cheshmeh. (In Persian)
- Mosta'ān, Hossein Gholi. (1958). "Tufāhi." *Tehran Mosavvar*, No. 770, pp. 1-50. (In Persian)
- Mosta'ān, Hossein Gholi. (1958). "Tufāhi." *Tehran Mosavvar*, No. 771, pp. 1-52. (In Persian)
- Mosta'ān, Hossein Gholi. (1963). "Hamavieh." *Sepid va Siāh*, 10th year, No. 37, Serial 501, pp. 1-52. (In Persian)
- Mosta'ān, Hossein Gholi. (2009). *Hamavieh: A Story of Love and Separation*. 4th ed. Tehran: Negārestān Ketāb. (In Persian)
- Mosta'ān, Hossein Gholi. (n.d.). *Sensational*. Tehran: Bangah-e Matbou'āti Sheyppoor va Ketābkhāneh-ye Gutenberg. (In Persian)
- Mosta'ān, Hossein Gholi. (n.d.). *The temptation*. Tehran: Bangah-e Matbou'ati Sheyppoor va Ketābkhāneh-ye Gutenberg. (In Persian)
- Rahimpour, Mehdi. (2008). "A Journey into the Life and Works of Siraj al-Din Ali Khan Arezu-ye Akbarabadi." *Ayeneh Miras*, No. 40, pp. 289-318.
- Sarāmi, Qadam-Ali. (1994). *From the Beauty of Flowers to the Pain of Thorns: A Morphology of the Stories of the Shāhnāmeḥ*. Second Edition. Tehran: Elmi and Cultural Publications. (In Persian)
- Tarsusi, Abu-Tāher Mohammad ibn Hasan ibn Ali ibn Musa. (1977). *Dārāb-nāmeḥ-ye Tarsusi*. Edited by Zabīḥ-Allāh Safā. Tehran: Bongāh Tarjomeh va Nashr-e Ketāb. (In Persian)
- Unknown. (2006). *The story of Hossein-e Kord-e Shabestari: Based on the unknown narrative known as Hossein-nāmeḥ*. Edited by Iraj Afshār and Mehrān Afshāri. Tehran: Cheshmeh. (In Persian)
- Unknown. (2014). *Bānu Goshasb-nāmeḥ*. Edited by Rouhangiz Karāchi. 2nd ed. Tehrān: Institute for Humanities and Cultural Studies. (In Persian)

Zolfaghari, Hasan. (2014). Warrior Lovers in Epic Poems and Folk Tales. *Persian Language and Literature*, 77, 91-114. (In Persian)